

УДК (477) «16»

Лариса Жеребцова\*

## ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПІЛЬГ ШЛЯХТІ, ЗАКРІПЛЕНИХ ДРУГИМ ЛИТОВСЬКИМ СТАТУТОМ 1566 р.

(на прикладі книги записів 47 Литовської Метрики)

Внутрішня торговельна політика Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ) переслідувала фіскальні цілі, обкладаючи товари різноманітними внутрішніми митами, а також характеризувалась намаганням держави регулювати торговельні відносини шляхом регламентації торгівлі. Засобами регламентації були право шляхового примусу та право складу, які вимагали від купців слідувати чітко ustalеними дорогами, що вели до державних митниць, розташованих у великих містах.

Щоб завадити порушенням складського права при транзиті товарів та полегшити контроль над торгівлею, великі князі литовські видавали спеціальні постанови, що стосувались давніх торгових шляхів (гостинців) та їх напрямку<sup>1</sup>. Принцип встановлення певних шляхів чітко закріпився у свідомості влади, яка на сеймі 1551 р. заборонила купцям їздити новими шляхами<sup>2</sup>.

Представників місцевої адміністрації (воевод і старост) уповноважили сприяти митникам в їх діяльності та затримувати купців, які слідували зі своїми товарами не регламентованими шляхами та ухилялись від сплати мит. Затримання осіб, що перевозили товари без оплати мит супроводжувалось конфіскацією товарів або штрафом (*промито*), половина якого йшла на користь митників чи феодалів, у чийх володіннях були заарештовані товари, а інша половина – державі<sup>3</sup>.

Зростання ролі міжнародної торгівлі, попиту на європейському ринку товарів зі сходу спричиняли боротьбу шляхти ВКЛ за митні пільги, які б приносили їй додаткові прибутки. З початку XVI ст. у Європі зростає попит на зерно, тому хлібний експорт відігравав все більшу роль. Недаремно шляхта домагалась зміни економічної політики уряду й прагнула конкурувати з господарем у вивозі хліба за кордон і відстоювала для себе свободу безмитного експорту зерна та лісових товарів. Численні звернення<sup>4</sup> шляхти до великого князя на сеймах завершилися успіхом<sup>5</sup> – артикулом 26 Другого Литовського Статуту 1566 р. шляхту було звільнено від оплати мит при вивезенні товарів власного виробництва за кордон<sup>6</sup>.

За наявності безмитних листів і привілеїв, що підтверджували пільговий пропуск товарів певної особи чи групи осіб, часто траплялись порушення з боку

---

\* *Жеребцова Лариса* – кандидат історичних наук, доцент Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара.

митників, які вимагали оплати мит. Після того, як шляхта на законодавчому рівні отримала право безмитного пропуску товарів, митники мали слідкувати за тим, щоб за кордон вивозили товари власного виробництва, а не куплені. Для проведення експертизи представник шляхтича мав вчинити присягу щодо походження товарів.

Опубліковані нижче документів ілюструють тривалу суперечку між волинськими митниками Давидом Шмерлевичем та Ізаком Бродавкою<sup>7</sup> з місцевими урядником Войтехом Козигорським (слуги князя Андрія Вишневецького<sup>8</sup>) щодо затриманих товарів черкаського старости Михайла Вишневецького<sup>9</sup>.

---

<sup>1</sup> *Довнар-Запольский М.* Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах / М. Довнар-Запольский. – К., 1901. – Т. 1. – С. 362–365, 407–410, 520–526.

<sup>2</sup> Российский государственный архив древних актов (далее. – РГАДА). – Ф. 389. Литовская Метрика. – Оп.1. – Ед. хр. 526. – Л. 86.

<sup>3</sup> *Жеребцова Л.* Орендні угоди та їх роль в управлінні митними округами на українських землях у кінці XV – другій половині XVI ст. / Л. Жеребцова: матеріали Міжн. наук.-практ. конф. [«Економічна безпека держави в умовах її інтеграції до світового співтовариства»], (Дніпропетровськ, 24–25 листопада 2005 р.) – Дніпропетровськ, 2005. – С. 33–35.

<sup>4</sup> Книги публічних справ 526 та 527 Литовської Метрики відображають сеймову боротьбу шляхти за отримання митних пільг. Вони містять «ухвали» та «откази» великого князя на прохання шляхти всього ВКЛ, Жомойтської та Волинської земель, Полоцького, Вітебського та Мстиславського повітів щодо звільнення від оплати мит, висунуті на Берестейських 1544 і 1566 р., Віленських 1546, 1551, 1554, 1559, 1563 та 1565 рр. та Гродненських 1567 і 1568 рр. сеймах. – РГАДА. – Ед.хр. 526. – ЛЛ. 35, 64–64 об, 65–65 об, 78, 85–86 об, 100, 120 об–121, 123; Ед.хр. 527. – ЛЛ. 105 об–106, 119–120 об, 140, 155.

<sup>5</sup> *Дячок О.* Регулювання митних відносин у Першому Литовському Статуті та боротьба шляхти за митні пільги / О. Дячок // *Pirmasis Lietuvos Statutas: straipsnių rinkinys / sudarė Irena Valikonytė ir Lirija Steponavičienė.* – Vilnius, 2005. – P. 208–225.

<sup>6</sup> Статут Вялікага княства Літоўскага 1588. / [пер. на бел. мову А.С.Шагун]. – Мінск, 2002. – С. 27–29.

<sup>7</sup> *Lietuvos Metrika. Knyga Nr 567 (1567–1571) [Книга Переписей 10] / [parengė A. Baliulis].* – Vilnius, 2006. – № 2, 4, 5, 6, 7, 9. З кінця 50-х рр. на чолі литовських митників опинився берестейський єврей Давид Шмерлевич, який разом зі своїми компаньйонами Ізаком Бородавкою та Аврамом Длугошем стали головними державними митниками й разом орендували більшість митних комор у ВКЛ: Гродно, Новогрудке, Луцьку, Вільно, Кобрине, в прикордонних українських замках. – *Жеребцова Л.* Деятельность евреев-мытников Великого княжества Литовского в конце XV – середине XVI века (на материалах Литовской Метрики) / Л. Жеребцова // *Acta Historica Universitatis Klaipedensis.* – XIV. – History and Culture of Baltic Region: Lithuania and Poland. Social history, cultural sciences. – Klaipeda, 2007. – P. 9–23.

<sup>8</sup> Андрій Іванович Вишневецький (1538–1583 рр.) – волинський каштелян (1568–1572 рр.), брацлавський воєвода (1572–1576 рр.), волинський воєвода (1576–1584 рр.), любецький староста (1580–84 рр.), двоюрідний брат Михайла Олександровича Вишневецького. – *Яковенко Н.М.* Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна) / Н.М. Яковенко. – К.: Критика, 2008. – С. 336.

<sup>9</sup> Михайло Олександрович Вишневецький (1529–1584 рр.) – черкаський і канівський староста (1559–1579 рр.), брацлавський каштелян (1579–1581 рр.), київський каштелян (1581–1584 рр.), любецький староста (1583–1584 рр.). – Яковенко Н.М. Вказана праця. – С. 336.

## ПУБЛІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ

### 1.

Российский государственный архив древних актов. – Ф. 389. Литовская Метрика. – Оп. 1. – Ед. хр. 47. – Л. 55–56 об.

**1566.26.08. Люблин.** Лист старосте Черкаскому кн(я)зю Михайлу Вишневецкому| до мытников о повороченьє бобров и иных| речей в промыте у слугъ его| побранных

Жикгимонт Август Божю м(илостью) корол полский Великий княз etc.

Мытникомъ и поборцамъ нашимъ у Великом княз|стве Литовском Изаку Бродавце а Давиду Шмер|левичу. Што перво сего позвали есте были ман|датомъ нашим г(о)с(по)д(а)рьскимъ землянина нашего земли | Волынское Войтаха Козикгорского о то, якобы он | часов прошлых своволне в ымену своемъ бобры и | иъншие многие речи, которые якобы справъ|давали, иж бы купцы краковские Щеркасъ везу|чи промытити мели, на себе побралъ, а вамъ | яко мытникомъ нашим тых бобров и иных ре|чей промычоных поотдавати нехотел и в себе | задержати мел, што все ширей на мандате нашемъ | которимъ есте оного Козикгорского позвали | описано было.

За которимъ мандатомъ на | року припаломъ оный Козикгорский постановивши се || [56] на дворе нашомъ в томъ оборону чинил. Иж дей тых бо|бровъ и некоторых иных речей у купцовъ краковских | негамовал, и до себе их небрал, але дей безъ бытности | его самого в ыменицу его которое маеть под кн(я)зем | Андреемъ Вишневецкимъ слуги ваши которые волын|ские коморы заведуют ни яких людей перееждчих, кото|рые мели зъ собою сто бобров были загамовали | и самиж о пят тых бобров з дому его брати не | хотели. А потом дей урядник кн(я)зя Андрея Вишне|вецкого оные бобры з дому его до двора пана | своего Олескиницкого взял и не конъчачи тое спра|вы на дворе нашом г(о)с(по)д(а)рьском, а хотечи о|тых бобров от п(а)на своего кн(я)зя Андрея Вишневец|кого оный Козикгорский певную ведомост на дворе | нашомъ оказати, стоячи з вами у той справе | у права до пана своего был отехалъ, и в оноmъ | отеханю за хоробою своею ку той справе опят | приехати не могъ. Але кн(я)зь Андрей Вишневецкий | то через листъ свой намъ ознаймиль.

Ижъ тыхъ | бобров сто через слугъ вашихъ загамованыхъ | урядникъ его олескиницкий в домъ того Войте|ха взял и тепер в захованю в дворе его маеть. Ни|жли дей то бобры власные старосты черкаского | кн(я)зя Михайла Вишневецкого которые через слугъ | своих до Кракова был послал и продавши кореня | и речей едвабных яко староста украинный купи|ти былъ казал, што дей

слуги ваши не въ жадных | купцов але в тых слугъ кн(я)зя старосты черкасского | загамовали. А так ижъ кн(я)з Андрей Вишневецкий | намъ о томъ справу дал, же тыи бобры | у дворе его были загамованы, тогды рассказали | есмо листь *наш* до него писати. Ижъ бы былъ тые | бобры до рукъ ваших яко мытниковъ н(а)ших *от*дати | казалъ.

То пакъ тепер писал и присылал до насъ || [56 v] староста черкасский княз Михайло Вишневецкий оповедаючи нам ижъ то власные бобры его которые онъ | для купованя кореня, речей едwabных и *и*нших по|травъ своих до Кракова черезъ слугъ своих былъ | послалъ, просечи нас ижъ бхмо ему на томъ шко|довати недопустили, и оные бобры яко | власные его поворочати казали. Ино кгдаж он то | своею власностью быти менвети, а *от* таких | речей шляхетских никоторое мыто на нас не прихo|дити.

Тогды мы г(оспо)д(а)рь ему яко старосте у|крайнему в томъ шкоды не зычечи на том ес|мо застановили иж бы слуга его в которого | он тые бобры побранные быти поведаетъ | на том присягу вчинил, ижъ то бобры ег(о) | власные, а не чьи *и*ншыe. А кгда тот слуга его | присягу вделаети, тогды приказуемъ вам | иж бы есте вже тых бобров у кн(я)зя Андрея Вишневецкого не брали, и оному слuze его Войтеху | Козикгорскому никоторое трудности не за|давали. А мы листь нашъ до кн(я)зя Андрея Вишневецкого писати есмо казали, ижъ бы тые бo|бры кн(я)зю старосте черкасскому выдал и ничимъ | их не гамоваль.

Писан в Люблине лет(а) Бож(его) нарож(еня) | 1566 м(е)с(е)ца августа 26 дня.

## 2.

РГАДА. – Ф. 389. Литовская Метрика. – Оп. 1. – Ед.хр. 47. – Л. 57–58.

**1566.26.08. Люблин.** Лист кн(я)зю Михайлу Вишневецкому до кн(я)зя Андрея| Вишневецкого о бобры на промыте занятые

Жыкгимонт Августъ etc.

Князю Андрею Ивановичу Вишневецкому.

Што пер|вей сего позвали были мытники и поборцы н(а)ши | Изак Бродавка а Давид Шмерлевич мандатомъ на|шимъ г(о)с(по)д(а)рьскимъ земенина земли Вольнское Войтеха | Козикгорского, што якобы он часов прошлых своолне || [57 v] в имену своем бобры и *и*ншыe многие речи которые яко они | справу давали ижбы купцы краковские Щеркас везу|чи промытити мели на себе побрал, а имъ яко мыт|никомъ нашимъ тых бобров и *и*нших речей промытных | поотдавати нехотел и в себе задержати мел, што | все ширей на мандате нашомъ, которымъ они оног(о) | Козикгорского позвали, описано было.

За которимъ | мандатом на року припалом оный Козикгорский постановив|шиися на дворе нашомъ в томъ оборону чинилъ | *и*ж дей тых бобров и никоторых *и*нших речей у купцов краков|ских негамовал, и до себе их не брал, але

дей безъ быт|ности его самог(о) в именицу его которое под собою | мает, тых мытников которые Волынские коморы заве|дают нияких людей переездных которые мели з | собою сто бобровъ были загамовали, и сами ж | опят тых бобров з дому его брати не хотели. | А потом дей урадник твой оные бобры з дому его | до двора твоего Олескиницког(о) взял, и не кончечы | тое справы на дворе нашомъ г(о)с(по)д(а)рьском, а хоте| чи о тых бобрахъ од тебе Андрея Вишневецк(о)го оный Козикгорский певную ведомость на дво|ре нашомъ оказати стоячи у праве с тыми | мытниками н(а)шими до тебе был отехал и в ономъ отеханю | за хоробою своею ку той справе опят приехати не мог. |

Але ты кн(я)же Вишневецкий через листь свой нам ознаймил и тых | бобров сто через слугъ мытницких загамованых урадник твой | олескиницкий в домъ тог(о) Войтеха взял и тепер в заве|дываню в дворе твоем мает. Нижли еси то ознаймил, иж | то бобры власные старосты черкаског(о) кн(я)зя Михайла Вишневецког(о), которые через слугъ своих до Кракова был | послалъ и продавши кореня и речи едwabных яко ста|роста украйный купити был казал. Яко бы оные слуги || [58] мытников н(а)ших не в жадных купцов, але в тых слуг кн(я)зя ста|росты черкаского загамовали, а такъ ты намъ о том | справу дал, же тые бобры у дворе его были загамо|ваны.

Тогды росказали есмо были листь нашъ до | тебе писати, иж бы еси тые бобры до рукъ мыт|ников наших отдати казал, то пак тепер писалъ и при|сылал до нас староста черкаский кн(я)зь Михайло Виш|невецкий, оповедаючи намъ, иж то власные бобры его | которые он для купованя кореня речей едwabных и ин|ших потребъ своих, до Кракова черезъ слугъ своих был | послан, просячи нас ижъ бысмо ему на том шкодовати | недопустили, и оные бобры яко власные пово|рочати казали. Ино кгдаж онъ то своею властною | быти менуеть, а от таких речей шляхетских некоторое | мыто на нас не приходит. Тогды мы г(о)с(по)д(а)рь ему яко | старосте украйному в том шкоды не зычечи на том есмо | застановили, иж бы слуга его в которого он тые | бобры побраные быти поведает на том при|сягу учинил, ижъ то бобры его властные а не чый | иншие, а кгда тот слуга его присягу на том вде|лаети, тогды тые бобры ему вернены быти | мают.

Приказуем тебе кгда слуга его на том иж то | бобры его властные присегу вделает тогды вжо вод|ле першых листов и росказаня нашего тых бобров | мытникомъ давати не казал, але кн(я)зю старосте | черкаскому бо посланцу его м(и)л(о)сти которог(о) по | них пришлет сполна отдати велел, яко бы кн(я)зь | староста черкаский в том некоторое шкоды не мел. |

Писан в Люблине лет Бож(его) нар(о)жения 1566 м(е)с(яца) авг(уста) 26 дня.